

A KIVONATOS TANKÖNYVEK ÉS A SZAKKÖRÖK.

Adat középoktatásunk újabb történetéhez.

Két évvel ezelőtt, a közoktatási kormány egy Névtelennek az ügyvezetett minimális középiskolai tankönyvekre és a szak-
körökre vonatkozó tervezetét küldötte meg nekem, véleményem nyilvánítása végett. A kérdés azóta lekerült a napirendről, s azok a férfiak, akik akkor az ügyek élén állottak (miniszter, államtitkárok, ügyosztályvezető) valamennyien távoztak helyökről. Az ügy tehát ma már se nem bizalmas, se nem időszerű többé. Történeti érdekessége okolhatja csak meg, hogy visszatérek reá s az alábbiakban — néhány lényegtelen kihagyással — közzéteszem magánvéleményemet, amint azt 1911. évi szeptember hóban illetékes helyre eljuttattam.

*

Az ügyvezetett *minimális tankönyvek* már századokkal ezelőtt megvoltak. A középkori iskolát is az jellemezte, hogy kompendiumokat alkalmazott; s később is, katolikus és protestáns iskolákban egyaránt ilyféle könyvek voltak használatban, melyek csakis az anyag leglényegesebb részeit, kivonatát, quintessenciáját foglalták magukban. S ezek a tankönyvek akkoriban lehetségesek, sőt hasznosak is voltak, mert hiszen azokban az időkben a középiskola semmi mást nem tanított, mint latin, esetleg még görög nyelvet; a grammatika és járulékai pedig kétségkívül alkalmasak ily kompendiózus, a leglényegesebb szabályokra és paradigmákra szorítókozó vezérfonalak készítésére. Csak Alvarira és a Quæ maribusra, vagy a Syntaxis Ornata utalok. A latin grammatika épügy, mint a középkori Doctrinale, versekbe volt foglalva. Egészen beleillettek e könyvek a régi iskola alapelvének körébe: «Tantum scimus, quantum memoria tenemus». Az 1849. évi Thun-féle Organisations-Entwurf is még ily tankönyveket kíván; s ma is vannak, bár nem nagy számmal, német pedagógusok, kik — főleg a népiskolában — ily vezérfonalak (Leitfäden) használatát sürgetik.

Bármily nagyra becsüljük ma is az emlékezet szerepét a tanulásban (nélküle nincsen tudatos értelmi folyamat és biztos ismeret), mégis merőben más felfogásunk van az oktatásról, mint a letűnt korok pedagógusainak. E felfogásból kifolyólag (mely nemcsak az enyém) a minimális tankönyveknek a középiskolában való felújítását kénytelen vagyok ellenezni, mert

1. ha az a követelés forog fenn, hogy a tankönyvek valóban csak a minimumot tartalmazzák, íróiknak lehetetlen lesz ezzel a minimális rövideggyel irodalmi csínt és nemesebb előadást egyesíteniök. A minimális tankönyvből önkéntelenül száraz és színtelen kompendium válik, paragrafusok sorozata. Képzelnék el például egy ily módon készült földrajzot vagy természetrajzot, ezeket a konkrét tartalmukkal oly vonzó tantárgyakat, melyeknek anyaga szinte megkívánja az elbeszélő vagy leíró előadást! Jól mondják Gymnasiumi Utasításaink: «Azon, magától érthető követelmény mellett, hogy mind-egyik tanár előszavában a nyelvtani helyesség és jóízlés példáját adja növendékeinek, kívánatos elsősorban, hogy a tankönyvek a növendék fejlődő nyelvismeretéhez alkalmazkodva hozzájáruljanak a szabatos és ízléses nyelvhasználat meggyökereztetéséhez. A száraz, vázlatos, pusztán emlékezésre szánt kivonatok inkább a nyelvi kifejezés megszorítására, majdnem megbénítására vezethetnek». Röviden, a minimális tankönyveket először is azért ellenzem, mert a stílus-érzék kifejlődését, a szóbeli és írásbeli fogalmazás képességének érlelődését nem hogy előmozdítanák, hanem akadályozzák.

2. A minimális tankönyvek magolásra készítetik a tanulót, és arra, hogy értelmes tanulás helyett megelégedjék szabályok, adatok, nevek, számok gépies emlékezetbe vésésével. A kifejtő stílusban írt tankönyvet olvashatja a tanuló s az olvasottakról saját szavaival adhat számat, ami a gondolkodásnak kitűnő iskolája; a minimális tankönyvet ellenben szóról-szóra betanulni kényszerül, amivel csak emlékezetét gyarapítja (mondhatnók: megterheli), egész szellemi életét, gondolkodását és érzését semmivel sem gazdagítja. Minimális tankönyvből szerzett tudás, nem igazi tudás.

3. A minimális tankönyvek arra csábítják a tanárt, hogy azzal kezdje, amivel végeznie kell. A szabályok formulázása, rendszerek alkotása mindig a megelőző, tervszerű és fokozatos tanítói eljárások záróköve kell, hogy legyen, nem pedig kiinduló pontja. E tankönyvek használata tehát alkalmas arra, hogy az oktatás módszerét meg-rontsa s egy már túlhaladott álláspont medrébe visszaszorítsa.

4. Elképzelhetetlenül tág teret adnak ily tankönyvek a tárgytól való ellenőrizhetetlen elkalandozásra és az ezzel együtt kikerülhetetlen jegyztetésre. Mivel a tankönyv csak a minimumot adja, a többi

pedig a tanár magyarázata, a mostaninál még nagyobb mértékben fog elterjedni a jegyeztetés, vagy tollba mondás, ami egy újabb neme a túlterhelésnek; sőt még akkor is, ha a tanár nem kívánná meg magyarázatának részleteit, a legtöbb tanuló jegyezni fog, hogy lehetőleg eleget tegyen tanárja ízlésének, s mert jegyezni mindig kényelmesebb, mint a közös szellemi munkában cselekvőleg részt venni.

De nemcsak az oktatás szempontjából ellenzem a minimális tankönyveket; azt hiszem, hogy a tudomány mai színvonalán álló és az iskola munkájával ismerős tankönyvírókat és tankönyvbírálókat is lehetetlen helyzetbe hoznák. Mert mi az a minimum? Mi ennek a minimumnak a mértéke? Talán ki fog mondani, hogy az ókori történetnek legföljebb 10, a középkorinak 15 s az újkorinak 20 nyomtatott ívre szabad terjednie? s a latin grammatika az I. osztályban nem lehet nagyobb 5 ívnél? A névtelen tervezet írója, úgy látszik, arra gondol, hogy ezt a minimumot a tanterv fogja biztosítani. Ha még egyéb nem, ez a feltevése is mutatja, hogy nem ismeri az iskolát. Egy tanterv mindig csak általánosan formulázott célpontokat tűzhet ki, de sohasem lehet megakadályozója a túlterhelésnek (mely a tanár eljárásából keletkezhetik), sem szabályozója a leckeóráról leckeórára feldolgozandó anyag mennyiségének. A tantervnek megállapításai, sőt még az utasítások anyagrészletezései is a dolog természete szerint elasztikusak; tágíthatók és összeszoríthatók a tanárpedagógiai tapintata és módszeres belátása, illetőleg mindezek hiánya szerint; s nincs az a hivatalos ellenőrzés, mely itt minimumokat dekretálhatna.

Részemről tehát semmiképen sem tarthatom elfogadhatónak az Anonymusnak a minimális tankönyvekre vonatkozó eszméjét, hevesebben ötletét. E tankönyvek középiskolai oktatásunkban visszatesztetést jelentenének s magát azt a célt sem biztosítanák, melynek érdekében a névtelen író ajánlja őket. Nem is találkoztunk velök a legtöbb kultúrállamban. Az olasz tankönyvengedélyezési szabályzat kifejezetten tiltja a kivonatos tankönyveket. A francia és angol tankönyvek (a maguk nemében kitűnőek) majdnem kivétel nélkül olvasmányosak, kifejtők, elbeszélők, leírók. Még ismétlés céljából sem pártolhatnám ily könyvek kizárólagos használatba vételét, mert tekintetben csakis az az eljárás lehet helyes, hogy az összefoglalást a tanár és a tanulók végzik együtt az iskolában, a már megtanult anyagot új és új szempontokból áttekintve, csoportosítva, variálva, kombinálva, hogy az ismétlés alkalmával is érvényesülhessen az elmélyülés feladata.

Hasonlóképpen elleneznem kell a névtelen írónak, az új szakkörökre vonatkozó tervezetét is. Ezeknek is megvan a tör-

ténetök. Főleg a jezsuiták szerveztek a XVII. és XVIII. században ily akadémiákat, melyeknek az akkori iskolai organizmus keretében megvolt a jól megokolható helyök. A névtelen munkálat írója, amennyire tervezetéből következtethető, nyilván azt a feladatot szánja ezeknek a szakköröknek, hogy a jobb tanulókat a mindenkire nézve kötelező minimális követelményeken felül bővebb kiképzésben részesítsék oly tárgyakban, melyek a rendes tanításnak is tárgyai.

Nem kell hosszasan kifejtenem, hogy e szakkörök; ily feladattal felruházva, az osztály tanulóinak közös szellemi munkásságában meghasonlást idéznek elő, megbontják a tanulmányi egységet s a szaktanárokat, kiknek egységes mérték szerint kell elbírálniok osztályuk összes tanulóit, az érdemjegyek megállapításakor túrhetetlen helyzetbe hozzák. Mert ha az osztálynak vannak minimális és maximális tanulói, — értve itt nem csupán az egyéniségben gyökerező minimumot és maximumot, hanem olyant, melyet az iskola maga ezekkel a párhuzamosan működő szakkörökkel intézményszerűen szervez és előmozdít — akkor képzelhető-e, hogy a tanár akkor, mikor az érdemjegyet megállapítja, igazságosan, azaz egységes mérték szerint klasszifikálhasson? Az a maximumos tanuló, aki például az egyetemes történetből a szakkörben bővebb kiképzésben részesült, az osztály minimális történelmi anyagát is természetesen könnyebben, gyorsabban és jobban fogja elsajátíthatni, mint a csupán minimumos tanuló. Vagy talán képzelhető, hogy a tanár a maximumos tanuló által felmutatott eredmény elbírálásakor éles határvonalat húzhatna a minimum és a plus közt? Igen, ha *csakis* anyag reprodukálásáról és nem egyúttal a gondolkodás képességének, az értelem dinamikai munkájának értékeléséről volna szó, mely tudvalevőleg nemcsak az anyagtól, hanem az elsajátítása alkalmával végbemenő szellemi processusok kvalitásától és intenzitásától is függ!

Mindezekről a mélyebb megfontolást kívánó tekintetekről és szempontokról, úgy látszik, megféleldezik az Anonymus, akit nyilván egy újabb sokszor hallható jelszó ejtett rabul, melynek vejeje az, hogy a középiskola felsőbb osztályaiban nagyobb teret és nagyobb szabadságot kell engedni az egyéni hajlamoknak. Ő azt hitte továbbá, hogy az ebben a jelszóban rejlő törekvést nagyon célszerűen lehetne kapcsolatba hozni a jezsuiták akadémiáival, melyeket azonban nem a XX., hanem a XVII. és XVIII. század álláspontjáról kellett volna ez idő szerint megítélnie.

Az említett jelszó által kifejezett gondolatot, amennyiben ez figyelmet érdemel, részemről nem tartom a Névtelen tervezete szerint megvalósíthatónak, hanem e célra a jelenlegi középiskolai szervezet keretében (azaz: ha nem térünk át a középiskola nagyobb méretű

differentiációjának rendszerére) elegendőnek tartom egyrészt az ifjúsági olvasmány tervszerű vezetését (miként az Anonymus is helyesen mondja); másrészt az önképzőköri intézményt, mely helyes vezetés mellett a jelzett irányban is üdvös tevékenységet fejthet ki; továbbá a rendes tárgyak anyagától különböző rendkívüli tárgyakat, melyeknek száma még szaporítható; végül mérsékelt határok közt, a szabadon választható rendes tárgyak módozatát, feltéve, hogy a szabad választás csak egymástól különböző tárgyakra vonatkozhatik (például aki nem akar görögül tanulni, tanulhat helyette francia vagy angol, vagy olasz nyelvet, vagy hazai nyelvet, vagy ábrázoló geometriát vagy kézimunkát). Ennél tovább menni és a tanulókat közös tanulmányi anyag szempontjából mintegy szándékosan megosztani, az én pedagógiai meggyőződésemmel ellenkezik. A Névtelen javaslata véleményem szerint csak zavart okozhat az iskola tanulmányi életében, nem is szólva arról, hogy a tehetséges és kevésbé tehetséges tanulóknak ilyenmő megkülönböztetése tulajdonképen antiszociális gondolat is. Ki tudná megmondani, vajjon az a tanuló, aki az iskolában akár restségből, akár mert tehetsége még nem bontakozott ki, csak a minimumot produkálja, az életben nem fogja-e százszorosan felülmúlni az iskola által tehetségesnek minősített szellemi arisztokratát?

Amidőn ezek szerint az Anonymus tervezete fölött való napi-rendre térést kell javasolnom, mégis egyben igazat kell neki adnom; abban, hogy tankönyveink egy része valóban túlságosan terjedelmes, és nincs tekintettel a Gymnasiumi Utasításokra, melyek szerint «viszont az áradozó és terjedelmes tankönyvek az előadás szertelenségére csábítanak, a gondolkodás szabatosságának és világosságának ártalmára vannak s magát a tanulást is megnehezítik.» Ezen a bajon azonban, mely részleges és nem általános, korántsem tankönyvirodalmunk megnyomorításával és gúzsba kötésével kell és lehet segíteni, hanem úgy, hogy a miniszter azokat a könyveket, melyek nyilvánvalóan szertelenek, ezen az alapon esetről esetre nem engedélyezi. Mily módozatok mellett és hogyan történjék ez, más kérdés, melyet most nem fejtegetek, mert összefügg a tankönyvbírálati és tankönyvengedélyezési eljárás egész komplexumával.

FINÁCZY ERNŐ.